

UOT 371

Sahilə Əli qızı Quliyeva

Naxçıvan Dövlət Universitetinin müəllimi
<https://orcid.org/0009-0001-9949-4199>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(2\).189-192](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(2).189-192)

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ BƏDİİ MƏTNLƏRİN SEÇİLMƏSİ PROSESİ

Сахила Али гызы Гулиева

преподаватель Нахчыванского Государственного Университета

ПРОЦЕСС ОТБОРА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Sahila Ali Guliyeva

the teacher of Nakhchivan State University

THE PROCESS OF SELECTING LITERARY TEXTS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Xülasə. Məqalə xarici dillərin tədrisində istifadə oluna bilən bədii mətnlərin seçilməsinə həsr olunmuşdur. Xarici dilin tədrisi üçün bədii mətnlərin seçilməsi çoxmərhləli prosesdir və bu, həmin mütəxəssislərin, o cümlədən bu seçimdə iştirak edən müəllimlərin ədəbiyyatı qiymətləndirmək üçün istifadə etdiyi meyarlardan çox asılıdır. Mühüm seçim meyarları mətnin leksik mürəkkəbliyinin tələbələrin dil hazırlığı səviyyəsinə uyğunluğu, həmçinin bu mətnə münasibətdə mətn, mühit və oxucu arasında effektiv qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək bacarığıdır. İngilis dilini öyrənən tələbələrin xarici dili daha geniş kontekstdə istifadə etmək məqsədilə sərbəst ünsiyyət üçün kifayət qədər bacarıqlar əldə etməsi müəyyən faktorları daxil edir ki, bura bədii mətnlərin öyrənilməsi proqramı da daxildir.

Açar sözlər: *xarici dilin tədrisi, bədii mətnlərin seçilməsi, bədii əsər, mətnin məzmunu*

Резюме. Статья посвящена выбору художественных текстов, которые могут быть использованы при обучении иностранным языкам. Отбор художественных текстов для обучения иностранному языку представляет собой многоэтапный процесс и во многом зависит от критериев, по которым оценивают литературу эксперты, в том числе преподаватели, участвующие в этом отборе. Важными критериями отбора являются соответствие лексической сложности текста уровню языковой подготовки учащихся, а также способность обеспечить эффективное взаимодействие текста, среды и читателя по отношению к этому тексту. Изучающие английский язык приобретают достаточные навыки свободного общения, чтобы использовать иностранный язык в более широком контексте, включая определенные факторы, к которым относится изучение художественных текстов.

Ключевые слова: *преподавание иностранного языка, подбор художественных текстов, художественное произведение, содержание текста*

Summary. The article deals with the selection of literary texts that can be used in teaching foreign languages. The selection of literary texts for teaching a foreign language is a multi-stage process and it depends a lot on the criteria used by those experts, including the teachers involved in this selection, to evaluate the literature. Important selection criteria are the appropriateness of the lexical complexity of the text to the students' level of language preparation, as well as the ability to ensure effective interaction between the text, the environment and the reader in relation to this text. English language learners acquire sufficient skills for free communication in order to use the foreign language in a wider context, including certain factors, which include the study of literary texts.

Key words: *foreign language teaching, selection of literary texts, literary work, content of the text*

Xarici dilin tədrisi üçün bədii mətnlərin seçilməsi çoxmərhələli prosesdir və bu, həmin mütəxəssislərin, o cümlədən bu seçimdə iştirak edən müəllimlərin ədəbiyyatı qiymətləndirmək üçün istifadə etdiyi meyarlardan çox asılıdır. Bəzi müəllimlər insan təbiətinin öyrənilməsinə ciddi töhfə vermiş habelə, zamanın sınağından çıxmış, həm də böyük müəlliflərin əsərlərini ədəbiyyat hesab etməyi təklif edir, digər müəllimlər isə hər hansı qiymətləndirmənin nisbiliyini və müəyyən bir tarixi dövrün adət-ənənələrindən, dəyərlərindən asılılığını qəbul edir [6, s.127].

İngilis dilini tədris edərkən, bədii materialın (mətnin) seçilməsi ilkin məsələlərdən biri hesab edilir. Bir çox müəlliflər (M.D. Zinovyeva, Q.A. Zolotova və d.) güman edir ki, bədii ədəbiyyat mənbələrinin axtarışını aparıcı nümayəndələrində axtarmaq lazımdır.

Bəzən ədəbiyyat seçimində əsərdən daha çox tanınmış yazıçıların seçilməsi meyarı üstün tutulur. Belə seçimin edilməsinə səbəb məşhur müəlliflərin əsərlərində millətin tarixi təcrübəsinin cəmləşməsinin baş verməsinin və onun mənavi mahiyyətinin daha geniş ifadə edilməsinin əks olunmasıdır.

Şifahi nitq dərslərində şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün mətnlərin keyfiyyətinə olan linqvodidaktik tələbləri artırmaq zəruridir. Öyrədici mətnlər təkcə dil quruluşu nümunələrini əks etdirməməli, həm də informativ, maraqlı və emosional xüsusiyyətləri özündə birləşdirməlidir. Bu halda bədii mətn nitq fəaliyyətini tədrisinin ən ali vahidi kimi çıxış etməlidir, ünsiyyətin konkret situasiya və formalarında olan kommunikativ məsələləri dil vasitələri ilə həll etməyə kömək etməlidir.

Beləliklə, xarici dilin tədrisində mətnlərin seçimi müxtəlif meyarlar əsasında və müxtəlif məqsədlərə əsasən həyata keçirilə bilər. Bu baxımdan, müəllimlərdən hansı mətnlərdən istifadə etdiklərini soruşmazdan əvvəl, onların ümumiyyətlə ədəbiyyatla necə əlaqəli olduğunu başa düşmək çox vacibdir – davamlı əhəmiyyətə malik əsərlər və ya müəyyən funksional xüsusiyyətlərə malik mətnlər, bu və ya digər dərəcədə müəllim və tələbələrin ehtiyaclarına uyğundur.

Mühüm seçim meyarları mətnin leksik mürəkkəbliyinin tələbələrin dil hazırlığı səviyyəsinə uyğunluğu, həmçinin bu mətnə münasi-

bətdə mətn, mühit və oxucu arasında effektiv qarşılıqlı əlaqəni təmin etmək bacarığıdır. D. Collie və S. Slater hesab edir ki, müəllimlər mətnin həm mədəni əhəmiyyətini, həm də onun tələbələri maraqlandırmaq qabiliyyətini nəzərə almalıdırlar [7, s.2]. Onlar mətnin məzmunun tələbələr üçün xüsusi əhəmiyyətini vurğulayırlar. A. Maley həmçinin mətnlərin seçilməsində ilk növbədə tələbələrin maraqlarına əsaslanmasını qətiyyətlə tövsiyə edir [9].

Mətnlərin dövrlərinə gəlincə, N. Zaqr-yadskaya [14,s.22] XX və XXI əsrlərin mətnlərindən olsa da, müxtəlif dövrlərə aid əsərlərdən istifadə etməyi mümkün hesab edir. onun fikrincə, ingilis dilinin tədrisində ən effektivdir, çünki onlar, xronoloji olaraq dövrümüzə daha yaxın olan tələbələrin daha çox marağını oyatmaq və təsvir olunan hadisələrə münasibət bildirərək onları müzakirələrdə iştirak etməyə təşviq etmək baxımından faydalıdır.

Beləliklə, mətnləri seçərkən, onların bir çox xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır – seçim etməyin çox vaxt çətin olması təəccüblü deyil. İ. Morozova hesab edir ki, Rusiyada müəllimlər ingilis dilini öyrənmək üçün mətn seçərkən ciddi problemlərlə üzləşirlər, çünki onların şəxsi üstünlükləri tələbələrinin ədəbi zövqündən çox fərqlidir [10, s.317-327]. O, mətnləri metodla seçməyi tövsiyə edir, və həmkarlar ilə daha tez-tez məsləhətləşməyi, beləliklə, onun fikrincə, müəllim tələbələrin imkan və maraqlarını maksimum dərəcədə nəzərə almaqla yanaşı, linqvistik və mədəni məzmununa uyğunluğa nail ola bilməyin mümkünlüyünü qeyd edir.

İngilis dili dərslərində bədii mətnlərdən istifadə mədəniyyətşünaslıqla bağlı material kimi istifadə edilə bilər. Bu cür materiallar tarixi hadisələr, milli mədəniyyət, müxtəlif millətlərin adət-ənənələri, nitqin “saflığı” və mədəniyyəti ilə bağlı olur. Şifahi nitq dərslərində istifadə edilən bədii mətnlər gerçəkliklə bağlı realiləri özündə birləşdirə və izah edə bilər, ictimai həyatın çalarlarını aşkarlayır, nitq və etiket formaları üçün motivasiya edə bilər, milli psixologiyayı üzə çıxartmağa kömək edə bilər. Şifahi nitq dərslərində bədii mətnlərdən istifadənin məqsədi dil öyrəncilərinə dili mədəniyyətin bir elementi kimi öyrətməyi qarşısına məqsəd qoyur ki, bu da nəsilərdən qalan təcrübəni öyrənmək deməkdir.

Ünsiyyətin mövzusunda asılı olan açar sözləri xarakterizə edən təsviri-ifadəli dil vasitələrinin nəzərə alınması prinsipi.

Bədii ədəbiyyat üçün səciyyəvi olan bədii və ya estetik funksiya kommunikativ funksiya ilə qarşılıqlı təsirdə olur.

Hər iki dil sisteminə – ümumi dil sisteminə və bədii-nitq sisteminə – daxil olan söz və digər dil vahidləri bədii əsərin və onda gerçəkliyin bədii təzahürünün daxili dünyasının yaxınlaşmasına və qarşılıqlı təsirinə şərait yaradır.

Bədii əsərdə dialoqun potensial məzmununun əsasını təşkil edən ekstralinqvistik amillərin mövcudluğunu nəzərə alma prinsipi.

Müasir Rusiyada ingilis dilini öyrətmək üçün hələ də sovet dövründə məşhur olan bədii mətnlərdən istifadə olunur. Xüsusilə K. Makkoy bildirir ki, hər bir rus tələbəsi U. Somerset Moem və Cerom K.Ceromun adlarını bilir, bir çox amerikalı tələbələr isə onları tanımır [11, s. 456]. O, hesab edir ki, bu müəlliflər Rusiyada ona görə məşhurdur ki, onların əsərləri bir vaxtlar nəşriyyat sənayesində heç də əsərlər onun apolitik xarakterinə görə deyil, hansısa yüksək vəzifəli məmur tərəfindən bəyənilib. Bununla belə, bu müəlliflərin əsərlərinin ingilis dilinin tədrisi praktikasında nə dərəcədə geniş istifadə edildiyini, hansı kontekstdə istifadə edildiyini və dərslərin strukturuna necə daxil edildiyini müəhkim etmək üçün etibarlı empirik məlumatlarımız yoxdur.

Hal-hazırda ingilis dili dərslərində müşahidə materialı kimi müxtəlif tipli elmi, publisistik, danışq üslubuna xas olan, uşaq ədəbiyyatına aid mətnlər iştirak edir. Bu mətnlər arasında daha maraqlısı və rəngarəngi şifahi nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün təklif edilən mətnlərdir.

Tədris və metodiki ədəbiyyatda mətnlərin geniş seçiminə baxmayaraq, müəllim dərslərdə cəlb etdiyi materialı rəngarəng etməyə cəhd edir: müəllim yeni bədii ədəbiyyatlardan, elmi-kütləvi əsərlərdən, qəzet və jurnal nəşrlərindən, şifahi mətn nümunələrindən (reklam çarxları, audio və videoyazılar, publika qarşısında çıxışlar, televiziya tok-şoularından fraqmentlər və s.) geniş istifadə edir. Bütün bu qeyd edilənlər dərsləri maraqlı edir, onların praktik istiqamətini və tədrisin həyatla əlaqəsini gücləndirir. Lakin burada nitq materiallarının seçimi ilə bağlı əsas cavabdehlik müəllimin üzərinə düşür. Bu

halda təkcə material deyil, onun dərslərin mövzuna uyğunluğu, çətin orfoqrafik və punktuasiya məsələləri, didaktik baxımdan qrammatika, üslubiyyat və s. məsələləri və s. də diqqətdən kənar qalmamalıdır.

Universitetlərdə istifadə olunan ingilis dili dərsləkləri müxtəlif mədəni məlumatları ehtiva edir. Böyük Britaniya və ABŞ-ın müasir ədəbiyyatına həsr olunmuş dərslərdə tələbələrə oxumaq üçün tövsiyə olunan kitabların siyahısı təklif olunur. Lakin, poeziya ümumiyyətlə təmsil olunmur və bu poeziyaya marağın azalmasından xəbər verir. Adətən keçmiş əsrlərin poetik əsərləri öyrənilir. Lakin ingilis dili müəllimləri yadda saxlamalıdır ki, poeziya doğma dil daşıyıcılarının ideoloji-estetik dəyərlər sisteminə böyük yer tutur. Bütün növ poetik əsərlər haqqında biliklər linqvistik birliyə daxil edilir və dildə, leksik tərkibdə öz əksini tapır və müxtəlif ünsiyyət situasiyalarında yerli danışanların şifahi və yazılı nitqində mövcud olur [5, s. 12].

Təbii ki, müəllimlərin ingilis dilinin tədrisində istifadə olunan mətnlərlə bağlı üstünlüklərində də müəyyən dəyişikliklər var. Məsələn, S. Pitina müəyyən etdi ki, Çelyabinsk Dövlət Universitetində müəllimlər tələbələrə “Magpie” [Jill Dawson, 1998] – kimi müasir əsərlərdən fraqmentlər təklif edirlər. [13, s.562-567]. “The House in Norham Gardens” [Penelope Lively, 1974], “Black Swan Green” [David Mitchell, 2006], “Portobello” [Ruth Rendell, 2008] və “Waterland” [Graham Swift, 1983]. E. Belkina və E. Stetsenko [2015] bədii əsərlərində öz təcrübələrini təsvir edirlər.[13, s.562]

Xarici dilin tədrisində bədii mətnlərdən istifadə müxtəlif yanaşmalardan istifadə etməklə həyata keçirilir. Bu yanaşmaları aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar: linqvistik, kontekstual, oxucu, mətn və bu 4 yanaşmanın üstünlüklərini birləşdirən əhatəli yanaşma. Bundan əlavə bəzi metodistlər şəxsi yanaşmanı da qeyd edirlər.

Problemin aktuallığı. Hazırda məktəblərdə tədris olunan ingilis dili kurrikulumun vacib hissəsidir. İngilis dilinin tədrisinə yeni yanaşma təkcə məktəblərdə deyil, həm də kollec, lisey və universitetlərdə öz əksini tapır. İngilis dilini öyrənən tələbələrin xarici dili daha geniş kontekstdə istifadə etmək məqsədilə sərbəst ünsiyyət üçün kifayət qədər bacarıqlar əldə etməsi müəyyən faktorları daxil edir ki, bura bədii mətnlərin öyrənilməsi proqramı da daxildir. Bu vəziyyətdə xüsusi bədii mətnlərin və bədii əsərlərin

seçilməsinə, onlarla işləmək üsul və vasitələrinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Eləcə də şifahi oxunun inkişaf etdirilməsi üçün bədii mətnlərin seçilməsi məqsədilə məşğələnin məqsədini və eləcə də tələbələrin dil səviyyəsini nəzərə almaq məqsədə uyğundur. Bu nöqteyi-nəzərdən məqalənin mövzusu xüsusən aktuallıq daşıyır.

Problemin elmi yeniliyi. İngilis dilinin bədii mətnlərlə tədrisi zamanı mətnlərin düzgün seçiminin aparılması yollarını tədqiq etməkdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə aparılan tədqiqat və əldə olunan məlumatları ümumi ingilis (GE) dili dərslərində də istifadə etmək olar.

Ədəbiyyat:

1. Bağırova, V.S. Ali ixtisas məktəblərində kommunikasiya yönümlü oxunun tədrisi (ingilis dili materialları əsasında): /Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru dis. avtoreferatı / – Bakı, 2014. – 25 s.
2. Barsuk, R.Y. Azərbaycan məktəblərində xarici dil tədrisinin bəzi problemləri / R.Y. Barsuk. – Bakı: Maarif, – 1967. – 115 s.
3. Qurbanov, A. Bədii mətnin linqvistik təhlili / A. Qurbanov. – Bakı: – 2019. – 552 s.
4. Калафато Р. Художественная литература в обучении английскому языку в России. // Вопросы образования, – 2018. № 2. – С. 91-116.
5. Степанова С.Ю. Цель и методика применения стихотворных произведений на занятиях английского языка в вузе.// Педагогика искусства, – 2012. № 3. [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http://www.arteducation.ru/sites/default/files/journal_pdf/stepanova_21_10_2012.pdf/](http://www.arteducation.ru/sites/default/files/journal_pdf/stepanova_21_10_2012.pdf) (дата обращения: 24.01.2019).
6. Carter, R.F. Language, literature and the Learner. / R. Carter, F. Mcrae. – Longman, – 1996. – 296 p.
7. Collie, J. & Slater, S. (1987). Literature in the Language Classroom: a Resource Book of Ideas and Activities. Cambridge: CUP, s.2)
8. Luukka E. (2017) Selection, Frequency, and Functions of Literary Texts in Finnish General Upper-Secondary EFL Education. Scandinavian Journal of Educational Research, June, pp. 1–16
9. Maley, A. (1989). Down from the Pedestal: Literature as Resource. In Literature and the Learner: Methodological Approaches. Cambridge: Modern English Publications
10. Morozova I. (2012) Ispolzovanie khudozhestvennykh tekstov dlya formirovaniya sotsiokulturnoy kompetentsii v protsesse obucheniya inostrannomu yazyku v vuzakh [Using Fiction Texts to Develop Sociocultural Competence When Teaching a Foreign Language in College]. Proceedings of Topical Issues of Philology and Methodology of Teaching a Foreign Language: 3rd International Symposium, Saint Petersburg: State Polar Academy, pp. 317–327.
11. McCaughey K. (2005) The Kasha Syndrome: English Language Teaching in Russia. World Englishes, vol. 24, no 4, pp. 455–459.
12. Paran A. (2008) The Role of Literature in Instructed Foreign Language Learning and Teaching: An Evidence-Based Survey. Language Teaching, vol. 41, no 4, pp. 465–496
13. Pitina S. (2015) English Language Teaching Policy at a Russian University. US-China Foreign Language, vol. 13, no 8, pp. 562–567.
14. Zagryadskaya N. (2017) Vozmozhnosti ispolzovaniya khudozhestvennykh tekstov na zanyatiyakh po angliyskomu yazyku v neyazykovom vuze (na primere napravleniya «psixologiya») [The Use of Fiction Texts in Teaching English to Psychology Students]. The World of Science, Culture and Education, no 2 (63), pp. 21–23.

E-mail: qulivasahila2017@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 22.04.2024